

آموزه ۱: تاریخ ادبیات فارسی در قرنهای هفتم، هشتم و نهم

□ قرن هفتم

سال گذشته با تاریخ ادبیات ایران در قرن‌های اولیه هجری تا قرن ششم آشنا شدیم و دریافتیم که برخی از عوامل سیاسی و اجتماعی مثل روی کار آمدن حکومت‌های غزنوی و سلجوقی و تغییر مرکز ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم، زمینه‌های تغییر سبک را در متون زبان فارسی پدید آورد و خواندیم که سبکهای آذربایجانی و بینابین از سبک خراسانی فاصله گرفتند و کم کم سبک عراقی پدید آمد.

سبکهای فارسی: سبک خراسانی – سبک بینابین (آذربایجانی) – سبک عراقی

فرمانروایان پس از اسلام: طاهریان/ صفاریان/ سامانیان و آل بویه / غزنویان / سلجوقیان / خوارزمشاهیان / چنگیزیان

فرمانروایان این روزگار: خوارزمشاهیان – چنگیزیان – تیموریان

● پیش از سبک عراقی چه سبک‌هایی رواج داشت؟ نام ببرید. - سبک خراسانی – سبک بینابین (آذربایجانی)

● دو عامل از عوامل تغییر سبک از خراسانی به عراقی را نام ببرید؟ - روی کار آمدن حکومت‌های غزنوی و سلجوقی / تغییر مرکز ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم.

سبک عراقی از اوایل قرن هفتم تا اوایل قرن دهم به مدت ۳۰۰ سال سبک غالب متون ادب فارسی بود. مغولان در اوایل قرن هفتم (۶۱۶ هـ. ق.) به نواحی مرزی ایران حمله کردند و بعد به تدریج بر نواحی دیگر هم چیرگی یافتند و به نظام اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی ایران آسیب‌های عمده‌ای رساندند. خراسان که کانون فرهنگی ایران بود، ویران شد و بسیاری از مدارس، که مهد علم و فرهنگ بودند، از بین رفتند و بزرگانی چون نجم الدین کبری و فریدالدین عطار نیشابوری در یورش ویرانگر مغول، کشته شدند. کمال الدین اسماعیل، مداح جلال الدین خوارزمشاه که خود در سال ۶۳۵ هـ. ق. به دست مغولان در اصفهان کشته شد، درباره قتل عام سال ۶۳۳ هـ. ق. مغولان در اصفهان می‌گوید:

کس نیست که تا بر وطن خود گرید / بر حال تباه مردم بد گرید

دی بر سر مرده‌ای دوصد شیون بود / امروز یکی نیست که بر صد گرید

قلمرو زبانی: تباه: تلف شده / دی: دیروز / دوصد: دوپست / شیون: گریه و زاری / تفاوت تلفظ واژه: خود (خُد) / **قلمرو ادبی:** وزن: مفعول

مفاعیل مفاعیلن فع / **قالب:** رباعی (چارانه) / **تضاد:** دی، امروز؟ / **دی:** مجاز از گذشته

بازگردانی: هیچ کس زنده نیست که برای میهن خودش گریه کند یا بر حال و روز تلف شده مردم بدحال گریه کند.

در گذشته، دوپست نفر بر سر مرده ای شیون می‌کردند؛ ولی امروز حتا یک نفر نیست که برای صد مرده گریه کند.

پیام: کشتار مردم بی گناه

● **سبک عراقی از ..... تا ..... به مدت ..... سبک غالب متون ادب فارسی بود.** - اوایل قرن هفتم؛ اوایل قرن

دهم؛ ۳۰۰ سال

● **مغولان در چه زمانی به ایران حمله کردند؟** - اوایل قرن هفتم (۶۱۶ هـ. ق.)

● **کمال الدین اسماعیل، مداح چه پادشاهی بود؟** - جلال الدین خوارزمشاه

با حمله ویرانگر مغولان و بعد از آن، هجوم وحشیانه تیمور و حکومت ظالمانه این دو، نه تنها بناها و آبادانی‌ها، بلکه بنیان فرهنگ و اخلاق نیز تباه و ویران گردید و دوستاناران فرهنگ و اخلاق که سرخورده و مأیوس شده بودند، اغلب منزوی شدند و به تصوّف پناه بردند تا به آرامش برسند و برای تسکین خود به ادبیاتی روی آوردند که بر عواطف انسانی، ترویج روحیه تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادگی و اعتقاد به بی ثباتی دنیا تکیه داشت.

تصوّف: درویشی / **تسامح:** مدارا / **تساهل:** آسان گرفتن بر یکدیگر

● **دوستاناران فرهنگ و اخلاق در دوران حمله مغول برای تسکین خود به چه نوع ادبیاتی روی آوردند؟** - ادبیاتی که بر عواطف انسانی،

ترویج روحیه تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادگی و اعتقاد به بی ثباتی دنیا تکیه داشت.

در اواخر دوره مغول، بساط حکومت آخرین خلیفه عباسی، **المستعصم بالله**، برچیده شد و با توجه به پایان یافتن خلافت، زبان رسمی و رایج عربی از رواج افتاد و توجه به زبان فارسی که زبان توده مردم بود، رونق بیشتری گرفت.

● **آخرین خلیفه عباسی چه نام داشت؟** - **المستعصم بالله**

دلیل نام گذاری سبک این دوره به «عراقی» این است که بعد از حمله مغول کانون‌های فرهنگی از خراسان به عراق عجم منتقل شد. (اولین نشانه‌های تغییر سبک از زمان سلجوقیان آغاز شده، اما خراسان هنوز به طور کامل ویران نشده بود) و شاعران و نویسندگان بزرگ در این دوره غالباً از اهالی شهرهای عراق عجم (اصفهان، همدان، ری، اراک کنونی و ...) بودند.

● **دلیل نام گذاری سبک این دوره به عراقی چیست؟** - زیرا بعد از حمله مغول کانون‌های فرهنگی از خراسان به عراق عجم منتقل شد.

وضعیت زبان و ادبیات فارسی در این دوره، مثل بسیاری از دانش‌های دیگر، با دوره‌های پیش از خود متفاوت شد و به نوعی دچار سستی و نابسامانی گردید؛ چرا که بسیاری از دانشمندان و ادیبان کشته و یا متواری شدند و دیگر از دربارهای ادب‌دوست و خاندان‌های فرهنگ پرور خبری نبود؛ اما در کنار این عوامل مخرب و منفی، در این دوره عوامل مثبتی نیز وجود داشت که رشد زبان و ادبیات و اعتبار ادیبان و اندیشمندان را موجب شد. با انتقال قدرت از خراسان به مرکز ایران، زبان و ادبیات فارسی در ناحیه عراق عجم گسترش یافت و در حوزه‌های ری، فارس، همدان و اطراف آنها آثار ارزشمندی پدید آمد و زمینه‌هایی برای تغییر سبک از خراسانی به عراقی ایجاد شد. در این زمان قالب‌های جدیدی نیز در شعر و نثر پدید آمد.

شعر این عصر نرم و دلنشین و برخوردار از معانی عمیق انسانی و آسمانی شد و اکثر شاعران از حاکمان روی برتافتند. در نتیجه قصیده که پیش از این در خدمت ستایش فرمانروایان بود، کمرنگ شد و غزل که زبان دل و عشق بود، گسترش یافت؛ البته قالب مثنوی نیز برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان میدان فراخی پدید آورد و در نمونه‌های ارزشمندی مانند مثنوی مولوی، حماسه‌های عرفانی سروده شد که قهرمانش، انسان پاک نهاد و خداجویی است که به نبرد با هوای نفس می‌پردازد.

● **چرا قالب قصیده در سبک عراقی کم رنگ شد؟** - زیرا اکثر شاعران از حاکمان روی برتافتند و دیگر درباری نبود که از سخنوران پشتیبانی کند.

نثر در این دوره بیشتر به دو جریان گرایش پیدا کرد: یکی «ساده نویسی» در آثاری مثل طبقات ناصری و مرصاد العباد و دیگر «پیچیده نویسی» با محتوای عمدتاً تاریخ حاکمان وقت که در آثاری همچون تاریخ و صّاف و تاریخ جهانگشای جوینی دیده می‌شود.

● **کتابهای پیشرو داری چه نثری‌اند؟ الف) طبقات ناصری: ساده** **ب) تاریخ و صّاف: پیچیده**

معروفترین شاعران و نویسندگان این دوره

■ مولانا جلال الدین بلخی معروف به مولوی

از شاخص‌ترین شاعران عارف است، که در دو محور اندیشه و احساس آثار جاودانه‌ای پدید آورد. او در مثنوی معنوی و دیوان شمس، بسیاری از معارف بشری و مسایل عرفانی را بیان کرده است. از میان آثار منثور مولانا، فیه ما فیه و مجالس سبعه را مولانا گفته و شاگردان نوشته‌اند و مکاتیب، مجموعه نامه‌های مولانا به قلم خود اوست. اثر اخیر سبک نثر وی را بیشتر و بهتر نمودار می‌سازد.

■ سعدی

فرمانروای ملک سخن، سی و پنج سال گرد جهان گشت، تجربه اندوخت و از هر خرمنی خوشه‌ای چید و گلستان را به نثر مسجع و بوستان را در قالب مثنوی پدید آورد؛ دو اثر ارزشمندی که به ما درس اخلاق و حکمت را می‌آموزد. استاد سخن نه تنها در ادبیات تعلیمی سخن‌گوی ضمیر خودآگاه ایرانی است، در سرودن غزل‌های عاشقانه نیز سرآمد شاعران و نویسندگان فارسی زبان است. وی در بیشتر قالب‌های ادبی طبع‌آزمایی کرده و شاهکارهای ماندگاری در ادب فارسی به یادگار گذاشته است.

● **بوستان در چه قالبی است و درباره چیست؟** - قالب مثنوی؛ درس اخلاق و حکمت.

● **مثنوی چگونه قالبی است؟** - شعری است که هر بیت قافیه جداگانه‌ای دارد. این قالب ویژه ایرانیان و فارسی‌زبانان است و از آغاز شعر فارسی تا حال مورد توجه بوده است. درون مایه مثنوی، حماسی، اخلاقی، عاشقانه و عارفانه است و مناسب‌ترین قالب برای بیان مطالب طولانی به ویژه داستان است. فردوسی، سعدی، نظامی، عطار، مولوی و ... از مثنوی سرایان بنام‌اند.

● **گلستان در چه قالبی است؟** - نثر مسجع.

۱- ساده یا مرسل: چاکر او ابومنصورالمعتمری به فرمان او نامه کرد و کس فرستاد به شهرهای خراسان. ویژگی: واژگان فارسی فراوان، سادگی واژگان و روانی ترکیب‌ها، جمله‌های کوتاه، بی‌پیرایگی یا آرایه‌های اندک.

۲- موزون (آهنگین): ای کریمی که بخشنده عطایی؛ و ای حکیمی که پوشنده خطایی. ویژگی: به کارگیری سجع.

۳- فنی: او را فرزندان در رسیدند و از کسب و جرئت اعراض نمودند دست اسراف به مال او دراز کردند. ویژگی: واژگان عربی بیشتر از گذشته، آرایه‌های ادبی بیشتر، امثال و اشعار گوناگون از عربی و پارسی و اصطلاحات علمی.

۴- مصنوع: هر که را تسبیح درجه طالع دولت به جرم قاطع محنت رسید خورشید اقبالش به زوال نامرادی کشید. ویژگی: لغات عربی بسیار دشوار و اصطلاحات علمی فراوان، دیرپای بودن و فهم دشوار متن، آرایه‌های فراوان.

**انواع
«نثر»**

اینستاگرام: jafari.saeed.ir

تلگرام: [@JS.ir](https://t.me/JS.ir)

www.jafarisaeed.ir

■ فخرالدین عراقی

از دیگر شاعران نام‌آور این دوره و صاحب‌غزل‌های عرفانی زیبا است. مثنوی عشاق‌نامه او مشهور است. او در هر فصل این مثنوی به یکی از مباحث عرفانی پرداخته و سخن را با تمثیل و حکایت به پایان رسانده است. همچنین در کتاب لمعات خود سیر و سلوک عارفانه را در قالب نظم و نثر بیان کرده است.

● **مثنوی عشاق‌نامه از کیست و موضوع آن چیست؟** - فخرالدین عراقی، مباحث عرفانی

● **کتاب لمعات از کیست و موضوع و قالب آن چیست؟** - فخرالدین عراقی، سیر و سلوک عارفانه را در قالب نظم و نثر

● **فخرالدین عراقی در کتاب ..... سیر و سلوک عارفانه را در قالب ..... بیان کرده است.** - لمعات - نظم و نثر

■ نجم‌الدین رازی (معروف به نجم‌دابه)

از منشیان و نویسندگان توانا و از عارفان وارسته این دوره است. او کتاب مرصاد العباد من المبدأ الی المعاد را در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی نوشت. نثر کتاب گاهی ساده و گاه دارای سجع و موازنه است. علاوه بر این نویسنده در خلال موضوعات کتاب، احادیث، آیات و اشعاری از خود و شاعران دیگر نقل می‌کند. این اثر که نثری شیوا، آراسته و دل‌انگیز دارد، در بین متون عارفانه از مرتبه‌های والا برخوردار است.

● **کتاب مرصاد العباد من المبدأ الی المعاد از کیست و موضوع و قالب آن چیست؟** - نجم دایه، در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی است. نثر کتاب گاهی ساده و گاه دارای سجع و موازنه است.

■ عطاملک جوینی

از نثرنویسان این دوره است. خاندان او از افراد بانفوذ حکومت مغولان بودند. وی از نوجوانی به کارهای دیوانی پرداخت و در سفرهای متعددی حضور داشت و اطلاعات فراوانی درباره تاریخ مغولان کسب کرد، که موجب تألیف کتاب تاریخ جهانگشا شد. این کتاب در شرح ظهور چنگیز، احوال و فتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان، فتح قلعه‌های اسماعیلیه و حکومت جانشینان حسن صباح نوشته شده است. نثر این کتاب مصنوع و دشوار است.

● **کتاب تاریخ جهانگشا از کیست و موضوع آن چیست و دارای چه نثری است؟** - عطاملک جوینی؛ شرح ظهور چنگیز، احوال و فتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان، فتح قلعه‌های اسماعیلیه و حکومت جانشینان حسن صباح؛ مصنوع و دشوار.

■ خواجه رشید الدین فضل الله همدانی

یکی دیگر از چهره‌های علمی و سیاسی در عصر ایلخانان به شمار می‌رود. وی وزیر مقتدر غازان خان و اولجایتو بود. مهم ترین کتاب او جامع التواریخ نام دارد که به نثری عالمانه و پخته نوشته شده است. اقدام مهم فرهنگی او تأسیس عمارت ربع رشیدی در تبریز است که در حکم دانشگاه آن زمان بوده است.

گوشزد: ایلخانان یا ایلخانیان نام دودمانی از فرزندان چنگیزخان است که از سال ۶۵۴ تا ۷۳۶ هجری به مدت ۷۹ سال در ایران فرمان راندند.

● **اقدام مهم فرهنگی خواجه رشید الدین فضل الله همدانی چه بود؟** - تأسیس عمارت ربع رشیدی در تبریز.

● **مهم ترین کتاب خواجه رشید الدین فضل الله همدانی ..... نام دارد.** - جامع التواریخ

■ شمس قیس رازی

از نویسندگان زبردست این دوره است و اثر معروفش، **المعجم فی معاییر اشعار العجم**، از **نخستین و مهم ترین آثار در علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر** به شمار می‌رود که نثر او در مقدمه مصنوع و در اصل کتاب ساده و عالمانه است.

علم عروض: دانش وزن شناسی شعر

● **کتاب المعجم فی معاییر اشعار العجم از کیست و این کتاب درباره چیست؟** - شمس قیس رازی / از نخستین و مهم ترین آثار در علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر است.

● ..... **از نخستین و مهم ترین آثار در علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر است که نثری ساده و عالمانه دارد.** - المعجم فی معاییر اشعار العجم

● **کتاب المعجم فی معاییر اشعار العجم دارای چگونه نثری است؟** - در مقدمه مصنوع و در اصل کتاب ساده و عالمانه است.

قرن هشتم

در این دوران به دلیل بی اعتقادی برخی از ایلخانان مغول و بی تعصبی برخی دیگر نسبت به مذاهب رایج، فرصتی پدید آمد تا صاحبان مذهب‌های مختلف عقاید خود را ابراز کنند. قلمرو بالندگی زبان و فرهنگ فارسی نیز عرصه وسیعی یافت، به طوری که از شبه قاره هند تا آسیای صغیر، بسیاری به این زبان سخن می‌گفتند، ضمن اینکه عراق عجم و مهم تر از آن شهر شیراز همچنان در حکم مرکز ادبی این عصر به شمار می‌رفت.

● چرا در قرن هشتم فرصتی پدید آمد تا صاحبان مذاهب‌های مختلف عقاید خود را ابراز کنند؟ - به این دلیل که برخی از ایلخانان مغول اعتقادی نداشتند و برخی دیگر نسبت به مذاهب رایج بی تعصب بودند.

از بین رفتن دربارهای ادب دوست ایرانی تبار، از رونق افتادن قصیده‌سرایی را در پی داشت و زبان شعر جز در سروده‌های شاعران شاخص، مانند خواجو و حافظ، به سستی گرایید.

● چرا قصیده سرایی از رونق افتاد؟ - زیرا دیگر دربارهای ادب دوست ایرانی تباری وجود نداشت.

خواجوی کرمانی

از غزل‌پردازان برجسته این دوره است؛ شاعری که غزل‌های او بر حافظ نیز تأثیرگذار بوده است.

خواجو چند مثنوی به پیروی از پنج گنج نظامی سروده که نشان دهنده استادی او در شاعری است. شعر او در مجموع، کمال یافته و پخته است.

● غزل‌های کدام شاعر بر حافظ تأثیرگذار بوده است؟ - خواجوی کرمانی

ابن یمین

شاعر عصر سربداران، مردی دهقان پیشه بود که قدرت شاعری خود را در قطعات اخلاقی آشکار کرده است. وی در شعر خود قناعت پیشگی و بی اعتباری دنیا را مورد تأکید قرار می‌دهد:

مرد آزاده در میان گروه / گر چه خوشخو و عاقل و داناست،

محترم آن گهی تواند بود / که از ایشان به مالش استغناست

وان که محتاج خلق شد، خوار است / گر چه در علم، بوعلی سیناست

قلمرو زبانی: استغنا: بی نیازی / خلق: مردم / خوار: ذلیل / مالش: ضمیر کوتاه یا اسکان پیش از ضمیر / **قلمرو ادبی:** قالب: قطعه / وزن:

فاعلاتن مفاعلن فعلن / در علم، بوعلی سیناست: تشبیه

بازگردانی: انسان آزاده در میان جامعه اگر چه خوشخو، دانا و خردمند باشد، آن گاه محترم است که نیازمند مال دیگران نباشد. هر کس

نیازمند مردم شد، خوار و پست می‌شود، اگر چه از نظر دانش مانند ابوعلی سینا باشد.

پیام: کوشش برای استقلال مالی

● ابن یمین قدرت شاعری خود را در قالب شعری ..... آشکار کرده است. - قطعه

● **قالب قطعه چگونه قالبی است؟** - شعری است دستکم در دو بیت که معمولاً آغازینه آن مصرع نیست و مصرع‌های جفت آن هم قافیه‌اند. قطعه وحدت موضوع دارد و موضوع آن معمولاً مطالب اخلاقی، اجتماعی، تعلیمی، ستایش و نکوهش است. این نوع شعر در تمام دوره‌ها در شعر فارسی رواج داشته است. انوری، ابن یمین و پروین اعتصامی از قطعه سرایان نامی‌اند.

☐ **حافظ**

از شاعران سرآمد قرن هشتم است. او با تلفیق عشق و عرفان، غزل فارسی را به کمال رسانید. لحن سخن او گزنده، طنزآمیز و سرشار از خیرخواهی و اصلاح طلبی است. در غزل او، فرهنگ گذشته ایران با همه کمال ایرانی اسلامی خود رخ می‌نماید و شعرش به قول خود او همه بیت‌الغزل معرفت است.

شعر حافظ همه بیت الغزل معرفت است / آفرین بر نفس دلکش و لطف سخنش **بیت الغزل: شاه بیت**

● **چه سخن سرایی با تلفیق عشق و عرفان، غزل فارسی را به کمال رسانید؟ - حافظ**

☐ **سلمان ساوجی**

از دیگر شاعران این قرن است که در غزل توجه خاصی به سعدی و مولوی داشته و دارای قصایدی نیز در سبک عراقی است. مثنوی **جمشید و خورشید** او به شیوه داستانهای نظامی سروده شده است.

● **مثنوی جمشید و خورشید از کیست و این کتاب به شیوه داستان‌های کدام سخنور سروده شده است؟ - سلمان ساوجی / به شیوه نظامی**

☐ **عبید زاکانی**

شاعر خوش ذوق و آگاهی است که نکته یابی و انتقادهای ظریف اجتماعی او معروف است. شاعری که ناملایمات اوضاع آشفته روزگار خود را برنمی‌تافت و تزویر و ریاکاری حاکمان را در آثارش به تصویر می‌کشید. او در منظومه موش و گربه ناهنجاری‌های اجتماعی را به شیوه طنز و تمثیل بیان کرده است. این شوخ طبع آگاه نه تنها در شعر، که در نثر نیز دارای طنزهای ماندگاری است و رساله دلگشا، اخلاق الاشراف و صدپند از آن جمله‌اند.

برنمی‌تافت: تحمل نمی‌کرد

تمثیل در لغت به معنای «تشبیه کردن» و «مثل آوردن»، و نیز به معنای «نگاشتن پیکر و نمودن صورت چیزی» است و در اصطلاح آن است که سخنور یا نویسنده به تناسب سخن خویش، حکایت، داستان یا نمونه و مثالی را یاد می‌کند تا از این راه، پیام خود را به خواننده یا شنونده برساند. آنچه در این میان مهم است نتیجه تمثیل است که می‌تواند سرمشقی برای موارد متفاوت باشد.

● ..... شاعر خوش ذوق و آگاهی است که نکته یابی و انتقادهای ظریف اجتماعی او معروف است. - عبید زاکانی

● دو کتاب از عبید زاکانی نام ببرید. - رساله دلگشا، اخلاق الاشراف و صدپند

● کدام سخنور سده هشتم است که نکته یابی و انتقادهای ظریف اجتماعی او معروف است؟ - عبید زاکانی

● یک سراینده توانا در زمینه طنز در روزگار حافظ نام ببرید؟ - عبید زاکانی

◉ حمدالله مستوفی

از مورخان مشهور ایران و نویسنده کتاب **تاریخ گزیده** است. این کتاب **تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی عباس و تاریخ ایران** را تا سال ۷۳۰ هـ.ق. در بر می‌گیرد.

- **تاریخ گزیده از آن کیست؟ - حمدالله مستوفی**
- **تاریخ گزیده درباره چیست؟ - تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی عباس و تاریخ ایران را تا سال ۷۳۰ هـ.ق. در بر می‌گیرد.**
- **هر یک از آثار ستون الف به کدام یک از پدید آورندگان ستون «ب» مرتبط است: (یک مورد اضافی است).**

الف	ب
الف) مثنوی جمشید و خورشید ب) عشاق نامه ج) صد پند	۱- فخرالدین عراقی ۲- سلمان ساوجی ۳- عبید زاکانی ۴- حمدالله مستوفی

◉ قرن نهم

بعد از غارتها و ویرانگریهای مغولان، ایران دستخوش حمله بنیان برانداز دیگری شد و بر اثر آن ابنیه فرهنگی، ادبی و اجتماعی کشور یکسره نابود گردید. این حادثه به وسیله تیمور گورکانی صورت گرفت و آنچه را که پس از حمله مغول سالم یا نیمه سالم مانده بود، مثل فارس و یا در زمان ایلخانان مغول (جانشینان چنگیز) مختصر تجدید حیات یافته بود، همه از میان رفت. تیموریان تقریباً از نیمه دوم قرن هشتم تا اوایل قرن دهم در ایران حکومت کردند و ویرانگری‌های آنها ادامه داشت. البته بازماندگان تیمور، همچون بازماندگان چنگیز، کم و بیش از فرهنگ ایرانی تأثیر پذیرفتند و بعد از مدتی در ایران متمدن شدند. در عهد آنان، علاوه بر گسترش هنرهای چون مینیاتور، معماری و تذهیب، تاریخ نویسی نیز ادامه یافت و ادبیات رونقی تازه گرفت، کسانی مانند جامی و دولت‌شاه کتابهای ارزشمندی نوشتند؛ هر چند این رونق، بنیادی نبود و کتابهای تحقیقی این دوره عمدتاً سطحی و ادبیات دوره نیز تقلیدی و فاقد نوآوری بود.

ابنیه: بناها / تذهیب: زرنگاری، زراندازی

- **تیموریان از چه تاریخ تا چه تاریخی در ایران حکومت کردند؟ - تقریباً از نیمه دوم قرن هشتم تا اوایل قرن دهم در ایران حکومت کردند.**

● **در روزگار تیموریان چه هنرهایی رونق گرفت؟ - مینیاتور، معماری و تذهیب، تاریخ نویسی.**

● **تیموریان تقریباً از ..... تا ..... در ایران حکومت کردند. - نیمه دوم قرن هشتم، اوایل قرن دهم**

پس از مرگ تیمور، شاهرخ توانست شهر هرات را مرکز فرمانروایی خود قرار دهد. او با علاقه‌ای که به هنر و فرهنگ اسلامی پیدا کرده بود، از هنرمندان خوشنویس، نقاش و شاعر حمایت نمود. بایسنقر میرزا پسر او نیز هنرمند و هنردوست بود و در زمان او هنرمندان، قرآن کریم و شاهنامه فردوسی را به خط خوش نگاشتند و با تصاویری زیبا آراستند و آثاری ماندگار از هنر اسلامی عرضه کردند.

- پس از تیمور چه کسی فرمانروا شد؟ - شاهرخ.
  - پایتخت شاهرخ چه شهری بود؟ - هرات
  - شاهنامه فردوسی در روزگار کدام فرمانروا به خط خوش نگاشته و تصویر آرابی شد؟ - بایسنقر میرزا
  - شاهرخ میرزا در عرصه هنر و فرهنگ چه نقشی داشت؟ - از هنرمندان خوشنویس، نقاش و شاعر حمایت نمود. بایسنقر میرزا پسر او نیز هنرمند و هنردوست بود و در زمان او هنرمندان، قرآن کریم و شاهنامه فردوسی را به خط خوش نگاشتند و با تصاویری زیبا آراستند و آثاری ماندگار از هنر اسلامی عرضه کردند.
  - بایسنقر میرزا پسر چه فرمانروایی بود؟ - شاهرخ
- از شاعران و نویسندگان معروف این دوره افراد زیر را می‌توان نام برد:

◉ جامی

معروف ترین شاعر این قرن، کتاب بهارستان را به تقلید از گلستان سعدی نوشت و در کتاب نفحات الانس خود نیز شیوه تذکرة الاولیای عطار را در بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عارفان به کار برد. او همچنین مثنوی‌هایی به پیروی از نظامی سرود که تحفة الاحرار یکی از آنهاست:

گفت به مجنون صنمی در دمشق / کای شده مستغرق دریای عشق

عشق چه و مرتبه عشق چیست؟ / عاشق و معشوق در این پرده کیست؟

عاشق یکرنگ و حقیقت شناس / گفت که ای محو امید و هراس

نیست به جز عشق در این پرده کس / اول و آخر همه عشق است و بس

قلمرو زیبایی: صنم: بت / مستغرق: غرق شده / پرده: راه، گاه / یکرنگ: بی ریا / محو: از بین رفته / قلمرو ادبی: صنم: استعاره از یار /

دریای عشق: اضافه تشبیهی / عاشق و معشوق: هم‌ریشگی / اول و آخر: تضاد

بازگردانی: دلبری در دمشق به مجنون گفت: ای کسی که در دریای عشق نابود شده ای،

عشق چیست و چه مرتبه و ارزشی دارد؟ عاشق و معشوق در این راه چه کسانی اند؟

عاشق بی ریا و حقیقت شناس گفت: ای صنمی که امید و هراس تو را نابود کرده است.

در این جهان و این راه هیچ چیزی بجز عشق وجود ندارد. همه این جهان سراپا عشق است و بس.

پیام: هستی سراسر تجلی عشق است.

● کتاب بهارستان به تقلید چه کتابی نوشته شد؟ - گلستان.

● معروف ترین شاعر قرن نهم کیست؟ - جامی

● موضوع کتاب نفحات الانس چیست و به شیوه کدام کتاب نگاشته شده است؟ - در بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عارفان، تذکرة

الاولیای عطار

● تحفة الأحرار از آن کیست و به پیروی از چه سخنوری نگاشته شده است؟ - جامی، به پیروی از نظامی

◉ شاه نعمت الله ولی

از دیگر شاعران قرن نهم است که در تصوّف و طریقت مقامی بلند داشته و سرسلسله صوفیان نعمت الهی به شمار می‌رود. دیوان شعرش مضامین عرفانی دارد.

◉ دولت‌شاه سمرقندی

از نویسندگان این قرن است که تذکره دولت‌شاه را به تشویق امیرعلی شیر نوایی نوشته است. این کتاب شرح احوال بیش از صد تن از شاعران ایرانی از آغاز تا زمان مؤلف است.

تذکره: یادنامه

● موضوع کتاب تذکره دولت‌شاه چیست؟ - گزارش احوال بیش از صد تن از شاعران ایرانی از آغاز تا زمان نویسنده است.

● هر یک از آثار ستون الف به کدام یک از موارد ستون «ب» مرتبط است: (یک مورد اضافی است).

الف	ب
الف) نفحات الأنس	۱- شرح احوال بیش از صد تن از شاعران ایرانی
ب) تذکره دولت‌شاه	۲- بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عرفان
ج) تاریخ گزیده	۳- تاریخ ایلخانان مغول
	۴- تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی عباس و تاریخ ایران

خودارزیابی

۱- حمله مغول بر محتوای شعر و نثر قرن هفتم چه تأثیراتی گذاشت؟ - دستداران فرهنگ و اخلاق که سرخورده و مأیوس شده بودند، اغلب منزوی شدند و به تصوّف پناه بردند ازین رو بیشتر درون مایه کتابهای این دوره عرفان است. از سوی دیگر مغولان فرمانروا شدند. ایشان علاقه‌مند به تاریخ بودند. برای همین تاریخ یکی دیگر از درون مایه‌های نثر این دوره به شمار می‌رود.

۲- دو جریان نثر قرن هفتم را از نظر ویژگی‌های زبانی بررسی کنید. - یکی «ساده نویسی» در آثاری مثل طبقات ناصری و مرصاد العباد و دیگر «پیچیده نویسی» با محتوای عمدتاً تاریخ حاکمان وقت که در آثاری همچون تاریخ و صّاف و تاریخ جهانگشای جوینی دیده می‌شود.

۳- شعر سبک عراقی را با شعر سبک خراسانی از نظر قالب بسنجید. - قصیده که پیش از این در خدمت ستایش فرمانروایان بود، کمرنگ شد و غزل که زبان دل و عشق بود، گسترش یافت؛ البته قالب مثنوی نیز برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان میدان فراخی پدید آورد. قالبهای تازه‌ای نیز در شعر و نثر پدید آمد.

۴- فکر و اندیشه غالب بر آثار مولانا جلال الدین را بیان کنید. - از شاخص ترین شاعران عارف است، که در دو محور اندیشه و احساس آثار جاودانه‌ای پدید آورد.

۵- چه عواملی سبک ادبیات فارسی را از خراسانی به عراقی تغییر داد؟ آنها را بررسی کنید. - روی کار آمدن حکومت‌های غزنوی و سلجوقی و تغییر مرکز ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم.

۶- کدام یک از ویژگی‌های فکری سبک عراقی موجب پیدایش عرفان در قرن هفتم شد؟ - ترویج روحیه تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادی و اعتقاد به بی ثباتی دنیا.

۷- جدول زیر را تکمیل کنید:

موضوع و محتوا	نوع نثر کتاب	نام نویسنده	
اخلاق و حکمت	مسجع	سعدی	گلستان
سلوک دین و تربیت نفس	گاهی ساده و گاهی سجع دارد	نجم دایه	مرصاد العباد
تاریخ: ظهور چنگیز ...	مصنوع و دشوار	عطاملک جوینی	تاریخ جهانگشا